

ПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК НЕПРЯМІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ КОНСТАТИВИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ XII-XVII ст.

Лілія КАЛИТЮК (м. Київ, Україна)

У статті розглядаються транспозиційні можливості питальних висловлень реалізувати констативні мовленнєві акти в англійській мові XII-XVII ст., окреслено такі їхні прагмасемантичні відтінки як сумнів, припущення, незгода, здогад, підозра, звинувачення. Встановлені й описані лексико-граматичні засоби середньо- та ранньоновоанглійської мови, причетні до аранжування таких висловлень. Стаття містить багатий ілюстративний матеріал, дібраний з різних за жанром творів середньо- та ранньоновоанглійської мови.

Ключові слова: прагматика, констатив, мовленнєвий акт, питальне висловлення.

The article aims at investigating transpositional potential of interrogative utterances to be used as constative speech acts in Middle and Early New English. The approach is to outline the language units that enable the detection of shades of meaning of interrogative utterances like doubt, assumption, disagreement, conjecture, suspicion, accusation. Such utterances are viewed in diachronic perspective, the analysis is based on rich data selected from Middle and Early New English texts representing different literary genres.

Key words: pragmatics, constative, interrogative utterance, speech act.

Об'єктом дослідження є питальні висловлення (далі ПВ), що вживаються непрямо, а саме для реалізації низки констативних відтінків (предмет дослідження). Мета статті полягає у висвітленні особливостей передачі питальними висловленнями непрямих МА констативів у середньо- та ранньоновоанглійській мові. Матеріал дослідження був дібраний з різних за жанром текстів (108 позицій) середньо- та ранньоновоанглійської мови. Звернення до історичної прагматики дає змогу відстежити основні тенденції вживання англійських ПВ, що у свою чергу зумовлює актуальність такої розвідки. Прийнята у статті періодизація англійської мови має такі часові рамки: ME1 (1151-1250), ME2 (1251-1350), ME3 (1351-1420), ME4 (1421-1500), ENE1 (1501-1570), ENE2 (1571-1640).

Комунікативно-інтенціональний зміст констатива полягає в ствердженні, яке в свою чергу нами розглядається, по-перше, як остаточне встановлення чого-небудь, по-друге, переконане висловлення чого-небудь, запевнення в чомусь, по-третє, як доведення чи визнання достовірності, правильності чого-небудь [1, с. 1191]. Якщо іллокутивна сила ствердження у ПВ домінує, а іллокутивна сила запитування відходить на другий план (ПВ $\neq$ МА квеситив), то має сенс розглядати такі висловлення як непрямі МА констативи. Такі МА передають наступні відтінки: *ствердження, сумнів, припущення, незгода, здогад / підозра, звинувачення*.

Аналізований тип МА є поширеним протягом середньо- і ранньоновоанглійського періоду, зважене середнє арифметичне складає 15,73%, що для сучасної англійської мови не характерне [2, с. 273]. Періоди **ME3 – ME4** вирізняються стійкою тенденцією до залучення модальних дієслів зі значенням необхідності (*should, shall*) у таких МА. Впродовж XII-XVII ст. помітним є вживання для реалізації констатива складних висловлень із підрядним відносним, умовним, темпоральним і порівняльним. Вводиться вказаний тип МА наступними лексичними засобами: **ME1**: *nes* (AW, VI.176); *nam ich* (там само, VII.162-165); *nis* (там само, III.33); *wat dostu* (Owl, 559); *wenstu that* (там само, 961); *wat sholde* (там само, 997); *hwat canstu* (там само, 1321); *hwat mai* (там само, 1440); **ME2**: *nastow* (= *have you not*) (Bevis, 433); *who bot* (Tristrem, 266); *where is ...that* (Warwick, 2572-73); *who might* (там само, 1141); *whet* (Harley, 24.64.008); *shalt thou* (там само, 24.24.010); *wenestow* (Bevis, 236); *ne was* (там само, 385); *nis it no* (Havelok, 462); *hwat are ye, that for + to Infinitive* (там само, 1779-1780); *hou may y* (Harley, 20.60.022); **ME3**: *wether* (Pearl, 10.565); *where wysteg thou euer* (= *where did you ever know*) (там само, 11.617); *what scholde...if* (CA, 1706-1707); *how stande this togider* (FDR, 586); *whi schulde... be ever* (там само, 419); *whare es now* (Parlement, 626); *who was ...bot* (CA, 2128); *wher was evere under the hevene* (там само, 3770); *what nede is* (там само, 3872); *what ... but* (Scale, 12.646-647; Regiment, 5244-5245); *han yee forgote* (там само, 3281); *what wondir was it* (там само, 3263); *who schall* (Tryamour,

1034); *wher is now* (Cisyle, 156); *or what* (Merchant, 1827); *what woldest thow do* (там само, 1971); *but who... but* (там само, 2815-2816); *where is* (Scale, 12.645); *what wonder is it* (там само, 67.2255); *what may the greve (= how does it concern you)* (PT, 1135); *who gyveth you leave for to...* (там само, 1241); *qui shuld I* (Avowying, 520); **ME4**: *what suld* (Four Leaves, 254); *quha suld* (там само, I.183); *were ... not* (AsG, 1666); *quhame suld...bot* (Fabillis, 451); *how suld* (там само, 450); *how sall* (там само, 707); *quhat nedis* (Wallace, IV.762); **ENE1**: *what ... but* (Leviathan, 248); *how can* (там само, 321); *why ... but* (там само, 357); *is not this* (там само, 414); *do not ye* (там само, 438); *was it not* (там само, 467); *who are ...but* (там само, 491); *if ... why not* (там само, 491); *shall we say* (там само, 506); *how shall ...without* (там само, 513); *how shall ... except* (там само, 513).

Для **ENE2** широке залучення модальних дієслів для вираження МА розглядуваного прагматичного типу не характерне. Найуживанішими є загальні та спеціальні питальні речення, які містять лексичні одиниці: *what ... but* (Leander, 21); *who ... which* (Epithalamion); *doe I not* (Munday, XII.1671); *are not* (там само, XI.1573); *what can I need* (там само, IX.1385); *what have we* (там само, VIII.1116); *who should...but* (там само, VIII.1069); *well, what of that?* (там само, III.279); *how can ... when* (там само, III.226); *am I not* (Dekker, III.I.15); *is it not* (Groats, 15); *was euer* (Funerall, 4); *what then* (там само, 6-7); *what ...that* (Diana, 7th decad.II); *what shall* (там само, 5th decad. VIII); *what ... is it +Infinitive* (там само, 4th decad. X); *how can ... then* (там само, 4th decad. I.); *why should* (Salmacis, 36); *art thou* (Dekker, IV.III.7); *have not* (там само, III.I.22).

МА зазначеного типу часом долучають запевнення в правдивості мовця: *sooth to telle* (Regiment, 4294); *maffeith (= by my faith)* (там само, 3283). Такі МА можуть супроводжуватися підготовчими фразами, які роз'яснюють ситуацію, допомагаючи правильно інтерпретувати МА, якщо ситуація не є самоочевидною або мовець прагне підсилити сказане. Напр.: **ME3** 'Sones and doghtres,' *quod he, 'sooth to telle, / My wil is good also to be with yow [1] – / How sholde I meryer be nat woot I how / Than with yow for to be continuel? / Your*

conpaignie lykith me ful wel [2]' (Regiment, 4294-4298) – "Сини й дочки," – сказав він, – "по правді кажучи, / Моя добра воля бути з вами – / Як мені не бути радісним.../ Ніж з вами бути? Ваше товариство мені дуже подобається".

Констатив використовується, якщо йдеться про ситуацію, що потребує коментування з позиції здорового глузду. У таких випадках частим є вживання дейктичних локальних і темпоральних адвербіалій *where, euer, tho, thanne* або виразів на зразок: *what wondir* (Regiment, 3263), *who ... but* (CA, 1345). Напр.: **ME3** *And tho thei gonnen alle seie, / ... 'Ha, wher was evere under the hevene / So noble a knyght as Jason is?'* (CA, 3768-3771) – "І тоді вони всі стали казати <...>: "Де був коли під небесами такий шляхетний лицар як Джейсон?"

У переважній більшості випадків МА констатив-**сумнів** викликаний підозрою щодо правдивості повідомлення, як-от: *al your song is fals and fable* (Cisyle, 50). Широке залучення еліпсису для реалізації непрямого МА констатива з прагмасемантичним відтінком сумніву зумовлено тісним зв'язком таких ПВ з попереднім повідомленням, при цьому співрозмовник сумнівається у відповідності почутого своїм фоновим знанням. Для реалізації вказаного типу МА показовим є вживання ПВ з підрядним умовним. Респонсивна репліка є спонтанною, швидкою. Напр.: **ME3** *The knight bad speke and seith, 'Vilein, / Thou schalt me telle, er that I go; / It is thi king which axeth so.'* / **'Mi king?'** *quod he, 'That were unright.'* / *'What is he thanne?'* *seith the knight, / 'Is he thi man?'* *'That seie I noght,' / Quod he, 'bot this I am bethoght, / Mi mannes man hou that he is.'* / *'Thou lvest, false cherl, ywiss'* (CA, 3.1244-3.1252) – "Лицар наказав говорити й мовив: "Селюче, / Ти маєш мені сказати до того, як я піду. / Це твій король, хто питає так?" / "Мій король?" – спитав він, – "То невірно." / "Хто ж він тоді?" – сказав лицар, / "Він твоя людина?" / "Так я не говорив," – мовив він, "Але це мав на думці, / Моїх людей людина, – ось він хто." / "Ти брешеш, лукавий селюче, дійсно" (констатив-сумнів + спростування почутої інформації + випитування прямими МА + підозра у брехні).

ПВ може зрідка реалізувати МА констатив з відтінком *припущення*. У **ME1 – ME2** такий МА може бути у складі як простого, так і складного речення (здебільшого підрядне умовне). Матеріали періоду **ME3** містять стандартні фрази, здатні утворювати вказаний прагмасемантичний відтінок і виражені інфінітивною конструкцією *for to+Infinitive* переважно з ініціальною фразою *wenest thow(e)*. Напр.: **ME3** *'What, wenest thow for to scape?'* / *Beryn had thought to prick forth and thoght it had be jape. / The Blynd man cast away his staff and set on both his hondes: / 'Nay, thow shalt nat void,' quod he <...>* (Merchant, 2013-2016) – "Що, думаєш ти втекти?" / Берин подумав пришпорити [коня] й подумав, що то жарт. / Сліпий чоловік відкинув убік речі й розвів руки: / "Ні, ти не втечеш," сказав він.

З періоду **ME4** арсенал лексичних засобів для аналізованого типу МА урізноманітнюється. Тому тут присутні модальні дієслова *might* (Funerall, 5); *could* (Leviathan, 126); *may'st not* (Dekker, IV.III.36); *wyll not* (SK, V.VIII.447) та лексичні одиниці типу *against reason* (Leviathan, 133); *what subtle devil* (New Way, V.I.235). Розмірковування над припущеннями не залежить від емоційного стану мовця, який не обов'язково враховує реалії буття, тобто цей МА може базуватися як на реальних фактах, так і на вигадках, поєднуючи в собі припущення з відтінком пропозиції. Напр.: **ENE1** *It was not Earth then sure: might it be Nature?* (Funerall, 5).

Непрямий МА констатив може передавати прагмасемантичний відтінок *незгоди* (брак порозуміння, мирних стосунків, злагоди між ким-небудь; чвари, розлад; розбіжність у поглядах, думках, світогляді, відсутність погодженості в чому-небудь; негативна відповідь на що-небудь, заперечення чого-небудь, непогодженість із чимось; відмова [1, с. 603]). Як близькі за своєю суттю до незгоди ми розглядаємо такі констативні нюанси, як *відмова, заперечення, несхвалення*. Підставою для їх розгляду у цій праці в межах МА констатива *незгоди* є брак погодженості в чому-небудь. Вказаний тип МА нами вперше відзначено у період **ME3** у текстах, що містять діалогічне мовлення, що дає можливість вважати такий тип МА характерним для розмовного мовлення.

Адресат використовує МА незгоди як реакцію на несправедливе чи неправдиве повідомлення. Цей МА продукується авторитарною особистістю, якій властиві владність, самовиособленість на ґрунті комунікативного пріоритету, рольової, статусної чи соціальної переваги [3, с. 11]. У випадку значного емоційного напруження й нерівного статусу співрозмовників мовець може залучити експресивну, образливу лексику на зразок: *villain; vanish* (New Way, III.II.270); *fool* (там само, III.III.90). Характерною рисою МА констативів цього відтінку є вживання ініціального *'Why'*, що було нормативним для періодів **ME4**, **ENE2**. Модальні дієслова *suld* (Palis, II.966), *sall* (там само, I.188) можуть самостійно або з питальним займенником *'Why'* залучатися для оформлення вказаного типу МА. Часто досліджуваній МА містить луна-питання. Продуцент констатива-незгоди може апелювати до вищих сил: *god for thy pittie* (Munday, VIII.1160), посилатися на вже відому адресатові інформацію або ж детально аргументувати свою відмову: **ME4** *'Abide, ' quod I, 'ye may not go so soone. / 'Whi so?' quod she, 'and I have fer to go / To yeve warnyng in many dyvers place / To youre felawes and so to other moo.'* (AsL, 140-144) – "Зостанься, не треба йти так скоро." "Чому так?" – мовила вона, "мені треба йти далеко щоб зробити попередження в багатьох місцях твоїм друзям та багатьом іншим".

МА констатив може зрідка (0,4%) вживатися для передачі відтінку *здогаду / підозри* стосовно дій, станів, що певним чином торкаються особи продуцента МА, як-от: зрада, кепкування, хитрощі, викрадення чи заплановане вбивство (Errors, IV.IV.110). Констатив-здогад має егоцентричний характер і провокується попередніми спостереженнями, міркуваннями, які приводять мовця до певного висновку. МА констатив на позначення підозри містить емоційну складову, наслідком чого є вживання, як правило, дерогативної, ликопонижуючої лексики, образливих звертань на зразок: *charll* (XV с., Secular Lyrics, 16); *curst creature* (Palis, I.707); *subtyle smy (= wretch)* (там само, I.705); *so unhende* (Emaré, 795).

ПВ можуть реалізовувати МА констатив з відтінком *звинувачення*, підставою для якого є порушення кимось певних норм поведінки, законності, чинних правил. Мовець, відзначаючи щось як ваду й дорікаючи, не надто переймається добром етикетних фраз, у мовленні відсутні шанобливі звертання, навпаки, переважають ликопонижуючі, неадекватні номінації на зразок *idiot* (New Way, II.III.133); *raskal* (там само, V.I.239) *thefe* (Per of Gal, 2154). Вказаний тип МА дуже близький до експресива-докору та МА квеситива з відтінком пересвідчення, але тут мовець не має на меті пересвідчитися у правильності чи хибності припущення, як це відбувається у випадку з квеситивом-пересвідченням. На противагу експресива-докору, де супутньою іллокутивною силою є ретроспективна / конкурентна імперативність і факт вчинку, як правило, незаперечний, мовець звинувачує суб'єктивно, не чекаючи виправдань чи пояснень. Адресант налаштований категорично й агресивно. МА констатив-звинувачення є здебільшого прерогативою людини з вищим соціальним статусом, ніж його співрозмовник.

Перспективним вбачається зіставне вивчення непрямих МА, реалізованих питальними висловленнями, у генеалогічно (не)споріднених мовах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2001. – 1440 с.
2. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник [для студентов ин-тов и ф-тов иностр. яз.] / И. П. Иванова, В. В.Бурлакова, Г. Г. Почепцов – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
3. Одарчук Н. А. Семантика та прагматика висловлень відмови в англomовному художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Н. А. Одарчук. – К., 2004. – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Калитюк Лілія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та романської філології гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: історична прагматика, історичний синтаксис